

УДК 811.161.2'373.21(477.81)

ІДЕЯ ДОБРА В МІКРОТОПОНІМІЇ РІВНЕНЩИНИ**Шийка С. В.**

У статті проаналізовано відображення ідеї добра в мікротопонімії Рівненщини. Здійснено лексико-семантичну і структурну класифікацію власних назв краю. З'ясовано їхні витоки та семантику. Зіставлено місцеві назви малих географічних об'єктів з аналогами, зафіксованими на суміжних землях.

Ключові слова: апеллятив, лексема, мікротопонім, семантика.

В статье проанализировано отражение идеи добра в микропонимии Ровенщины. Осуществлена лексико-семантическая и структурная классификация собственных названий края. Выявлены их истоки и семантика. Сопоставлены местные названия малых географических объектов с аналогами, зафиксированными на смежных землях.

Ключевые слова: апеллятив, лексема, микропоним, семантика.

The reflection of the idea of good in microtoponymy of Rivne region is analyzed in the article. Lexico-semantic and structural classification of the area's proper names is investigated. Semantics and their origin are ascertained. The local names of small geographical subjects are compared with their prototypes that are registered on adjoining lands.

Key words: appellative, lexeme, microtoponym, semantics.

Проблема дослідження назв невеликих географічних об'єктів та їхніх апеллятивних основ постає як одна із важливих в галузі ономастики. Якщо загальні назви (апеллятиви, географічні терміни) називають однотипні географічні предмети, щоб повідомити значення, конотувати, то основне призначення мікротопонімів – іменувати, виділяти та розрізнати їх. Власні назви набувають свого значення і важливості як окремої онімної одиниці тільки при встановленні зв'язку з конкретними об'єктами. Називаємо ж ми практично лише ті індивідуальні розрізнення, в яких особливо зацікавлені, до яких часто звертаємося [10, с. 136–137].

Актуальним, на наш погляд, є дослідження у складі мотивувальної бази мікротопоназв концептуальної ідеї добра, справедливості. Упродовж століть наш народ боровся за гідне матеріальне й духовне буття. Добро суспільне й особисте пов'язують українці з благополуччям, щастям, дружбою, любов'ю, красою тощо. Відбиття в мікротопоніміконі Рівненської області ціннісних особливостей, пов'язаних з етичною категорією “добро”, не було ще предметом спеціального дослідження і є **метою** цієї статті. **Об'єктом дослідження** послужили мікротопоніми, взяті з праць Я. О. Пури, Г. Л. Аркушина, В. П. Шульгача [4–7; 8; 12], а також матеріали автора. Серед **основних завдань** розвідки: лексико-семантична і структурна класифікація назв, з'ясування семантики і витоків мотивувальних основ, зіставлення з аналогами суміжних територій.

Лексема *дóбрый* < псл. **dobrъ* ‘відповідний, підходящий, корисний’ утворена від **doba* ‘доба’, ‘щось стосовне, властиве’; пор. до семантики *год*, *годі́на*, *годі́тися*, *гідний* і под. [2, Т. 2, с. 97–98]. Вплив позитивних факторів на територіальну спільноту та окрему людину (пор. укр. літ. *дóбрый* ‘який приносить добро, задоволення, радість’ [9, Т II, с. 321]) відбито в назві вулиці *Дóбра* (Рівне). Структурно цю назву треба розглядати швидше за все не як субстантивованій прикметник *дóбра*, а як еліптовану означальну фразу *Дóбра Вулиця*, при частому використанні якої атрибутивний член, що виконував основну диференційну функцію, субстантивувався, став одноосбною назвою вулиці, що в свою чергу спричинило редукцію родового компонента. Номінативний ряд продовжують споріднені спільнокореневі назви *Добрі́лів* – поле (Перекалля Зр) [12, с. 32]; *Добрі́ль* – ліс (Будки Сновидовицьк Рк), пасовисько (Дерть, Остки Рк), *Добринь* – поле (Городок Рв), *Добрі́ня* – болото (Богуші Бр), *Добрицьке* – поле (Калинівка Ср), *Добриця* – урочище (Степань Ср), хутір (Калинівка Ср),

Добрівщина – поле, пасовисько (Велике Вербче Ср), *Добро́ва* – пасовисько, урочище (Будераж Зд) [5, с. 125]; *Добрівка* – ліс (Озеряни Дбн) [7, Ч. 1, с. 116]. Виділення релятивної ознаки місцевих невеликих топооб'єктів, яка описується словами *добрий*, *добра*, знаходимо в складених назвах, утворених шляхом лексикалізації та онімізації словосполучень, у яких опорним компонентом виступає географічний термін, а залежним відповідний атрибутив. Серед них: *Добрий Луз* – ліс (Балашівка Бр); *Добра Лядина* – поле (Хміль Рк), *Добра Ніва* – поле (Вичівка Зр), *Добрий Бір* – бір (Золоте Дбр), *Добрий Острів* – ліс (Кисоричі Рк) [5, с. 124]. Такі ж мікротопоніми засвідчено і на Волині: *Добра* – поле, пасовище, урочище, ліс, *Добре* – озеро, *Добрий* – ліс, *Добрий Граб* – ліс, поле, *Добрий Путь* – урочище [8, Т. 1, с. 225]; на Сумщині: *Добра Вода* – річка, частина села, *Добре* – поле, *Добрі Води* – болото, *Добріж* – урочище, на Чернігівщині: *Добровільщина* – ліс [11, с. 91]; в Білорусі: *Добрае* – поле, затока, *Добралуцае*, *Добралуце* – луг, *Добро́ва* – урочище, *Добры Бор* – ліс, *Добры Край* – поле, *Добрышчо* – урочище [3, с. 73–74].

Зростання добробуту, позитивна суспільно-моральна атмосфера співжиття громадян стали, очевидно, основними мотивами іменування кутка населеного пункту села Остріїв Млинівського району – *Щаслива* [*шчаслі́ва*] [8, Т. 2, с. 513]. Назва утворена способом онімізації якісного прикметника жіночого роду *щаслі́ва* (від іменника *щас́тя* < псл. **същєстьє* (съ- 'добрий', *щєсть* 'частина') 'добра частина' [2, Т. 6, с. 501]). Пор. також волин. *Щаслива* [*шчаслі́ва*] – дорога, долина, гора [8, Т. 2, с. 513], черніг. *Щаслі́ва Доро́га* – поле [11, с. 311], блр. *Шчаслі́ўка* – луг, *Шча́сная Ка́менка* – луг [3, с. 259].

Ідеї дружби, добросусідства, довір'я, прихильності, товариської солідарності завжди домінували у стосунках між українцями, тому не могли не відбитися в географічній лексиці. В Острозькому районі записано мікротопонім *Дружба* – поле (Бродів, Черняхів Ос [5, с. 134; 7, Ч. 4, с. 122]). Назва перенесена із назви відомого нафтопроводу, який проходить через поле. Продуктивною є тенденція називання нормативним *дружба* населених пунктів та їхніх частин, вулиць, мікрорайонів, природничих, культурних та спортивних об'єктів тощо. На Рівненщині *Дружба* – село в Радивилівському районі, вулиця (Миляч Дбр, Чудель Ср), *Дружби* – вулиця (Дубно, Костопіль Кс, Рівне та ін.). Лексема *дружба* < *дружний* 'одноставний' < *друг* 'особа, зв'язана з ким-небудь дружбою, довір'ям, відданістю' [9, Т. II, с. 422] походить від псл. **drugъ* 'товариш, приятель' [2, Т. 2, с. 133–134].

Важливим, особливо під час номінації невеликих об'єктів, виявляється психологічне переосмислення навколишньої дійсності. Людина часто виділяє конкретний предмет із загальної маси за відносними ознаками прив'язаності, краси, приємності, задоволення та потреби. Так, широко використовуються в місцевій лексиці назви відонімного, відантропонімного та відапелятивного походження, мотивовані дієсловом *любі́ти* < псл. **ljubiti* 'мати схильність; відчувати симпатію до когось; бажати', яке пов'язане з **ljubъ* 'милий, приємний, коханий' [2, Т. 3, с. 320]. Серед них: *Любанівка* – хутір (Московщина Мл) [6, с. 108], *Любасє́ни* – поле (Липне Вл) [1, арк. 12], *Любин* [л'убі́н] – хутір (Борове Зр), *Любинське* – озеро (Любинь Зр), *Любинь* [л'уб'єн'] – пасовище (Ставок Кс), *Любонька* [л'убон'ка] – урочище (Томашгород Рк) [8, Т. 2, с. 44], *Любу́нь* – ліс (Озеро Вл) [1, с. 123] та ін. Цікаво, що такі мікротопоніми засвідчені не тільки на Рівненщині, пор. волин. *Любава* [л'уба́ва], *Любавка* [л'уба́ўка] – річка, *Любані* [л'уба́н'і] – поле, *Любча* [л'убча] – пасовище, ліс, поле та ін. [8, Т. 2, с. 43–44], сумськ. *Любі́тівка* – річка, *Лю́бка* – річка, *Любі́мівка* – частина села [11, с. 174], а також блр. *Люба́й* – урочище, *Лю́блін* – луг, *Любу́шніца* – струмок і ліс, *Лю́бчэ* – ліс [3, с. 146], пол. *Любовний* [л'убо́ўни] – лісок [8, Т. 2, с. 44].

Універсальна форма любові, добра – Добро надприродне. Образ 'святого' місця відтворюють мікротопоніми *Божа Гора* – горб (Залужжя, Іваниничі, Тростянець Дбн) [5, с. 35]; *Стара Миколаївка* Дбн [7, Ч. 1, с. 190]; пагорб (Семидуби Дбн) [8, Т. 1, с. 58], *Божа Сосна* – сосна (Котів Рв) [7, Ч. 2, с. 43]. Слово *святий* < псл. **svęty* [2, Т. 5, с. 200] відображено в місцевих назвах: *Свята* – криниця (Малі Сади Дбн) [7, Ч. 1, с. 161], *Святе* – озеро (Збуж Кс) [4, с. 59], *Свята Ганна* – обеліск, околиця (Бронники Рв) [7, Ч. 2, с. 97], *Джерело*

Святого Миколая – джерело (Гільча Перша Зд). Спектр подібних онімів у слов'янських мовах достить широкий.

Релевантна ознака краси просторових предметів – один із факторів позитивного впливу на духовний світ мешканців краю. Адже краса невіддільна від добра, краса породжує добро. Тому значну частину найменувань місцевих мікротопооб'єктів утворено від загального слова *красний* (*красна*) < псл. **krasъlъ* (*lъ*) < **krasa*. В українській мові лексема *красний* означає 'гарний', 'прекрасний, чудовий', 'приємний, втішний' [9, Т. IV, с. 327]. Узагальнена семантика апелює *красний* 'гарний, прекрасний' характерна для загальнослов'янського мовного простору (пор. болг. *красен*, макед. *красен*, с.-хорв. *красан*, словен. *krásen*, чеш. *krásný*, словац. *krásny*, пол. *krasny*, *krášny*, рос. *красный*, блр. *красны*) і розвинулася від значень, що передували їй: 'благородний', 'яскравий, барвистий', 'приємний', 'добрий, підходящий', 'правильний', 'чистий, милий' і т. ін. [13, с. 95, 109–110]. Зазначені змістові відтінки, очевидно, вплинули на формування назв територіальних мікрооб'єктів області, зокрема суфіксальної форми *Красниця*, яка в регіоні називає сінокіс (Озеро Вл) [1, с. 121], прегарне місце (Сухівці Рв) [7, Ч. 2, с. 139], урочище (Привільне Дбн) [7, Ч. 1, с. 135], хутір (Бортниці Дбн) [7, Ч. 1, с. 131], дільницю (Стара Мощаниця Зд) [7, Ч. 3, с. 119], [*красниці*'] болото (Озерці Вл) [8, Т. 1, с. 375]. Унаслідок редукції номенклатурних назв (*пагорб*, *галявина*, *хутір*, *урочище*, *пасовисько* і т. п.) і субстантивної атрибуції утворилися такі мікротопоніми: *Красна* – пагорб (Бокійма, Красне Мл), *галявина* (Вовничі Мл), *хутір* (Кораблище Мл), *Красне* – урочище (Терешів Мл) [8, Т. 1, с. 374], *пасовисько* (Малий Жолудськ Вл) [1, с. 34]; *Красногірська* – вулиця (Колоденка Рв, Острог), *Красносільський* – заповідник (Красносілля Вл). Засвідчені прикметниково-іменникові слововформи *Красногори* – висотне гарне (красне) місце (Решуцьк Рв, Новий Двір Рв (м. Рівне)) [7, Ч. 2, с. 12, 68] та *Красностає* – вулиця, дільниця (Острог). Широко використовуються складені назви, утворені шляхом лексикалізації та онімізації словосполучень, в яких опорним компонентом виступає загальне слово (*гора*, *лука*, *рука*, *болото*, *озеро* і т. п.), а залежним – атрибутив *красна* (*красне*, *красні*): *Красна Гірка* – дільниця (Мізоч Зд) [7, Ч. 3, с. 79], *Красна Гора* – горб (Мильча Дбн) [7, Ч. 1, с. 164], *гора* (Сухівці Рв) [7, ч. 2, с. 139], *висота* (Острог) [7, Ч. 4, с. 9], *Красна Лука* – струмок (Дермань Друга Зд) [7, Ч. 3, с. 91], *поле* (Верхів Ос) [7, Ч. 4, с. 69], *Красна Рука* – дільниця (Гільча Перша Зд) [7, Ч. 3, с. 33], *Красне Болото* – драговина (Шубків Рв) [7, Ч. 2, с. 45], *Красне Озеро* – озеро (Нова Миколаївка, Смига Дбн) [4, с. 37], *Красні Гори* – урочище (Колоденка Рв) [7, Ч. 2, с. 30]. Корінь *-крас-* продуктивний в онімотворенні і поза межами території дослідження. Так, до окресленого номінативного поля можна віднести понад 50 мікротопонімів Волині, 29 – Сумщини, 16 – Чернігівщини, 30 – Білорусі тощо [8, Т. 1, с. 374–376; 11, с. 149–150; 3, с. 123–124].

Висновки. Ідея добра, позитивна оцінка властивостей географічних предметів, які оточують людину, лежить в основі образного сприйняття навколишньої дійсності та яскраво відображена в мікротопонімії Рівненщини. Власні назви місцевих мікрооб'єктів мотивовані загальними словами праслов'янського походження, що свідчить про архаїчність досліджуваної території, а також про те, що вищезазначені мікротопоніми логічно доповнюють загальноукраїнську онімну систему. Подібні номінаційні процеси притаманні також суміжним білоруським землям.

Перспективи дослідження ми вбачаємо в подальшому комплексному вивченні складу, семантичних та словотвірних особливостей цієї та інших лексичних груп мікротопонімів області, а також їхньої апелюєвної мотивувальної бази.

Скорочення назв районів. Бр – Березнівський, Вл – Володимирецький, Дбн – Дубенський, Дбр – Дубровицький, Зр – Зарічненський, Зд – Здолбунівський, Кс – Костопільський, Мл – Млинівський, Ос – Острозький, Рв – Рівненський, Рк – Рокитнівський, Ср – Сарненський.

Література

1. Державний архів Рівненської області. Ф. Р–479. оп. 2. Спр. 237. Рукописні матеріали топонімічних досліджень.

2. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. – К. : Наук. думка, 1982–2012. – Т. 1–6.
3. Мікратапанімія Беларусі. Матэрыялы / рэд. М. В. Бірыла, Ю. Ф. Мацкевіч. – Мінск : Навука і тэхніка, 1974. – 328 с.
4. Пура Я. О. Озера Ровенщини / Я. О. Пура. – Ровно, 1989. – 114 с.
5. Пура Я. О. Походження назв територіальних мікрооб'єктів Рівненщини / Я. О. Пура. – Рівне, 1990. – Т. 1. – 206 с.
6. Пура Я. О. Походження назв населених пунктів Ровенщини / Я. О. Пура. – Львів : Світ, 1990. – 144 с.
7. Пура Я. О. Край наш у назвах / Я. О. Пура. – Рівне, 1991–2002. – Ч. 1–4.
8. Словник мікротопонімів і мікрогідронімів північно-західної України та суміжних земель : у 2-х т. / упоряд. Г. Л. Аркушина. – Луцьк : Вежа, 2006–2007. – Т. 1–2.
9. Словник української мови : в 11 т. / гол. ред. І. К. Білодід. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. I–XI.
10. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М. : Наука, 1973. – 366 с.
11. Черепанова Е. А. Микротопонимия Черниговско-Сумского Полесья / Е. А. Черепанова. – Сумы, 1984. – 458 с.
12. Шультгач В. П. Гідронімія басейну Стиру / В. П. Шультгач ; відп. ред. І. М. Железняк. – К. : Наук. думка, 1993. – 144 с.
13. Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лекс. фонд / под. ред. О. Н. Трубачева. – М. : Наука, 1985. – Вып. 12. – 186 с.